

© М. О. ТАРАСЕНКО* 2024

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ПОХОВАЛЬНОГО ІНВЕНТАРЯ ЄГИПЕТСЬКОЇ ЖРИЦІ НЕСМУТ



У статті досліджено поховальний інвентар єгипетської жриці XXI династії на ім'я Несмут. Її поховання було виявлено 1891 р. у т. зв. «другому тайнику» в Дейр ель-Бахрі (Баб ель-Гусус, комплект А.48). Зроблено висновок про можливість вторинного використання у складі її інвентаря предметів іншої жриці, яка також мала ім'я Несмут і, можливо, була її родичкою.

Ключові слова: Баб ель-Гусус, Несмут, XXI династія, похоронний інвентар, саркофаг, ушебті, скриньки для ушебті, узурпація, адаптація.

Ця стаття продовжує серію наших студій і доповідей, присвячених різним аспектам історії пам'яток із лота № 6 Баб ель-Гусус у зібранні Одеського археологічного музею НАН України (далі — ОАМ) (Тарасенко 2016, с. 517-526; 2017, с. 94-134; 2019; Tarasenko 2020, р. 76; 2021a, р. 39; 2021b, р. 263-278). Цього разу ми зосередимо увагу на поховальному інвентарі єгипетської жриці Несмут (*Nsj-Mw.t*), якій належав саркофаг ОАМ № 71695.

Її поховання у 1891 р. відкрили французькі археологи Ж. Дарессі та Е. Гребо у т. зв. «другому жрецькому тайнику» в Дейр ель-Бахрі, розташованому на північний схід від заупокійного храму Хатшепсут, що сьогодні більш відомий під назвою Баб ель-Гусус (див.: Daressy 1900, р. 141-148; 1907, р. 4-38; Niwiński 1988, р. 25-27; Lipińska 1993—1994, р. 48-59; Reeves 2000, р. 81-82; Küffer, Siegmann 2007, S. 44ff; Sousa 2017, р. 21-33). Саркофаг і супровідний інвентар Несмут виявлено в північному кінці верхнього коридору (рис. 1).

* ТАРАСЕНКО Микола Олександрович — доктор історичних наук, провідний науковий співробітник відділу Близького та Середнього Сходу, Інститут сходознавства імені А. Ю. Кримського НАН України; науковий співробітник факультету азійських і близькосхідних досліджень, Оксфордський університет, ORCID: 0000-0001-6779-2258, niktarasenko@ukr.net, mykola.tarasenko@ames.ox.ac.uk

Ж. Дарессі присвоїв її поховальному комплексу номер А.48, У. Бур'ян — В.57 (Daressy 1907, р. 7), Д. Естон — TG 721 (Aston 2009, р. 172-173). За мірками похованих у схованці осіб поховання Несмут не можна віднести до найбагатших, однак низка особливостей, пов'язаних з її інвентарем, дають змогу додати нові спостереження до вивчення феномена узурпації та вторинного використання предметів інвентаря в похованнях фіванського жрецтва за XXI династії. У вказаний період це явище набуло масового характеру. Так, за оцінкою К. Куней, близько 70% саркофагів у Баб ель-Гусус були «узурповані» (див.: Cooney 2017, р. 101-112; 2018, р. 69-96; 2019, р. 96-108). Поховальний інвентар Несмут, що розглядається в цій статті, дозволить побачити додаткові нюанси зазначеного явища.

Ім'я (див. табл. 1). *Nsj-Mw.t* — доволі поширене за Нового царства, Третього перехідного та Пізнього періодів, яке означає «вона/він належить (богині) Мут» (Ranke 1935, S. 176.10). Ім'я Несмут отримували не тільки жінки, але й чоловіки. Саркофаг із мумією Несмута, що мав титул «жерця-уаба Амона-Ра» (*w^cb Imn-R^c*) і «писця підношень у храмі Амона» (*sš htp.w-ntr n pr Imn*), який жив наприкінці XXI — на початку XXII династій, було виявлено в гробниці TT 192 в Асасифі (Habachi 1958, р. 338, 343¹; pl. X, 2—3, XV, 4—5; Niwiński 1988, р. 183 (448); Jamen 2012, II, р. 433 (260)).

Генеалогія. Дані про членів сім'ї наявні лише на мумійній кришці Несмут (Cairo CG 6007), де збереглася частина написання імені її матері (?), яке, відповідно до реконструкції Е. Шассіна (Chassinat 1909, р. 22, n. 29; 23), підтриманої А. Нівінським (Niwiński 1988, р. 120), потрібно читати як Мешетсекетеб (Lieblein 1892, S. 1000). Жриці з таким ім'ям (пор.: Lieblein 1892, S. 1000) належав комплект А.111 із Баб

¹ Ім'я некоректно прочитане як *Mh-Mw.t* (?).

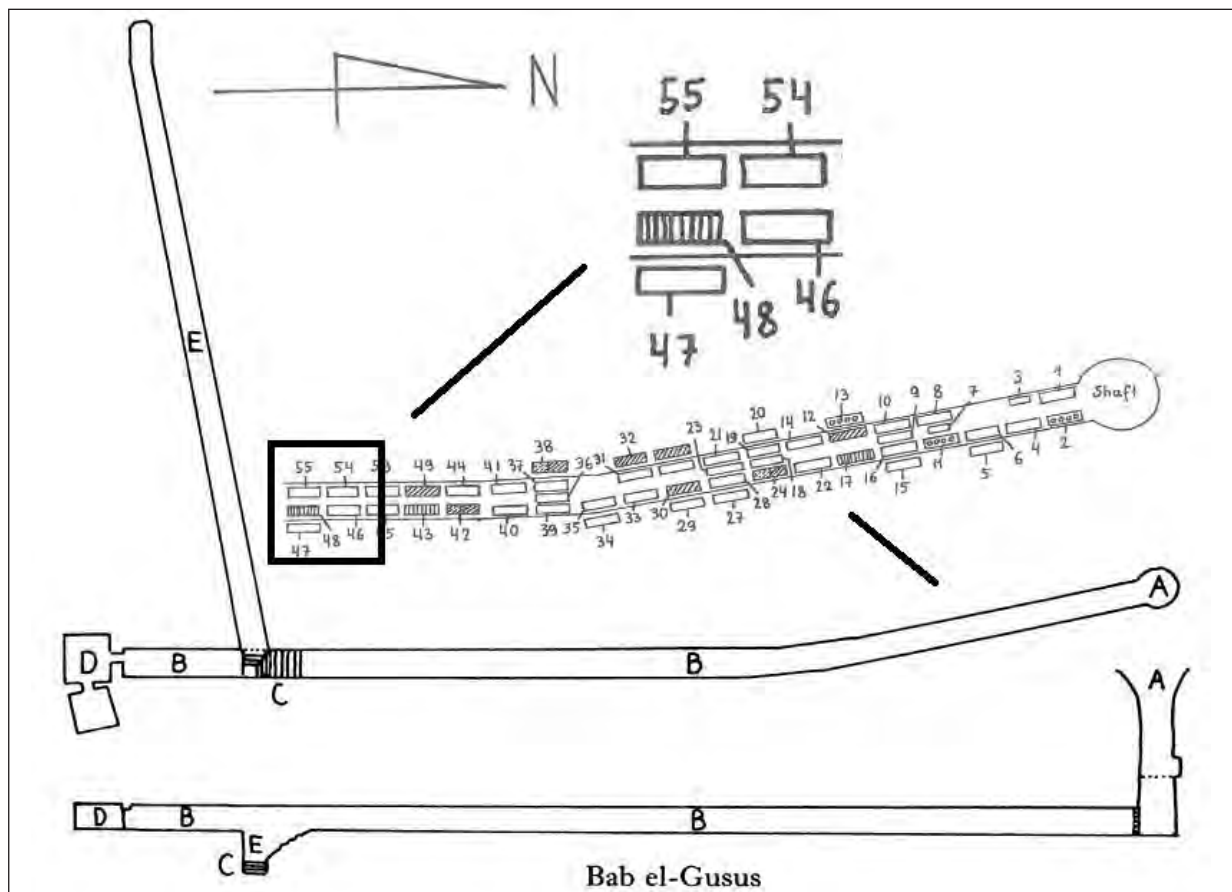


Рис. 1. Локалізація поховального комплексу Несмут (А.48) у тайнику Баб ель-Гусус (плани за Niwiński 1984: 75, fig. 2; 1988, Tab. I)

Fig. 1. Localisation of the burial set of Nesmut (no. A.48) in the Bab el-Gusus Cache (plans after: Niwiński 1984: 75, fig. 2; 1988, Tab. I)

ель-Гусус (Daressy 1907, p. 11) (Port Said P. 4017, ex. Cairo CG 6229–6232, 6238) (Aston 2009 p. 184 (TG 784)). При цьому слід виключити можливість того, що ця мумійна кришка раніше могла належати Мешетсекетб і бути «узурпованою» Несмут. У поховальному комплекті Мешетсекетб є її мумійна кришка (Niwiński 1988, p. 124-125 (110)).

Титули (див. табл. 1). На корпусі саркофага ОАМ № 71695 у Несмут виписані тільки титули: *nb.t pr šmꜣy.t n ꜥmn-Rꜥ nsw nꜥr.w* — «господиня дому, співачка Амона, царя богів», тоді як на кришці є ще титул: *hsyt n pꜣ ꜥ n Mw.t wr.t nb.t ꜥšrw* — «музикантша Мут, великої володарки Ашеру» (Тураев 1899, табл. VIII; Belova, Ivanov 2002, p. 113, 114; пор.: Naguib 1990, p. 254 (39)). Зазначимо, що на мумійній кришці Саіро CG 6007 склад титулів Несмут менший: *šmꜣy.t n ꜥmn* — «співачка Амона» (Chassinat 1909, p. 23).

Поховальний інвентар Несмут. Найбільшим об'єктом, що зберігся, є саркофаг ОАМ № 71695 (див.: Тураев 1899 с. 198-207, табл.

VIII; Дзис-Райко 1983, с. 98 (195)²; 99 (196); Niwiński 1988, 120 (91)³; Berlev, Hodjash 1998, p. 14-16 (10); pl. 28—29 (II, 10); Belova, Ivanov 2002, p. 113-118; Tarasenko 2017, p. 532; Тарасенко 2019, с. 50-59; Романова, Станиціна 2021, с. 132-135; Себта, Тарасенко, Сорокіна 2023, с. 70-72) (тип кришки IV-b за А. Нівінським) (Niwiński 1988, p. 121) (рис. 2). Після знайдення в 1891 р. серед інших пам'яток цей саркофаг доставлено до каїрського Музею єгипетських старожитностей, який тоді перебував у палаці хедива в Гізі. Тут йому надано інвентарний номер J.E. 29634. Саркофаг невдовзі потрапив до переліку предметів, відібраних до відправлення за кордон як дару хедива, і внаслідок жеребкування 1893 р. його було долучено до лота № 6, що призначався Російській імперії. У лютому 1894 р. його доставлено до Одеси, а в 1895 р. відправлено до Археологічного музею при Київсько-

² Надано некоректний інвентарний № 71700.

³ Надано некоректний інвентарний № 71700.



Рис. 2. Саркофаг Несмут, ОАМ № 71695 (фото автора (2018 р.); © ОАМ НАНУ

Fig. 2. Coffin of Nesmut, Odesa Archaeological Museum of the National Academy of Sciences of Ukraine (OAM) no. 71695 (photo by author (2018); © OAM NASU

му університеті св. Володимира (Науковий архів Інституту археології НАН України, фонд 13, № 79; Тарасенко 2017, с. 124-125 (Додаток 3); 2019, с. 29). Тут саркофаг отримав інвентарний № 6499⁴. Після визвольних змагань, у 1927 р. зібрання єгипетських старожитностей з університету було передано у відання Всеукраїнської академії наук, у 1928 р. переведено до Державного культурно-історичного заповідника «Всеукраїнське музейне містечко», а в 1936 р. — до Центрального історичного музею ім. Т. Г. Шевченка (ЦІМ). Тут саркофагу Несмут присвоє-

но інвентарний № ас-13458⁵, який зберігся на пам'ятці досі⁶ (рис. 3). Після реставраційних робіт, що проводилися в лаврських майстернях у 1938—1939 рр. (Романова, Станиціна 2021, с. 129-135), з 1940 по 1941 р. саркофаг Несмут був в експозиції «Виставки пам'ятників Стародавнього Єгипту» ЦІМ (Центральний... 1941, с. 51-52; Себта, Тарасенко, Сорокіна 2023, с. 61), що розмістилася в корпусі № 8 Києво-Печерської лаври. У роки німецької окупації, з 1941 по 1943 рр., всі єгипетські артефакти ЦІМ було

⁴ «Книга для записи вещей Музея древностей и искусств Имп. Университета Св. Владимира», копия, Науковий фонд Національного музею історії України (НФ НМІУ).

⁵ «Інвентарна книга відділу Скіфії та грецьких колоній Причорномор'я». К., 1938. інвентарні №№ ас 13277–13500, рукопис, НФ НМІУ.

⁶ Крім того, на пам'ятці зберігся ще один номер — 7089, походження якого поки що не з'ясовано.



Рис. 3. Інвентарний номер Центрального історичного музею ім. Т. Г Шевченка (1938—1941) на саркофазі Несмут ОАМ № 71695 (фото автора, 2018 р.); © ОАМ НАНУ

Fig. 3. Inventory number of the CHM named after T. H. Shevchenko (1938—1941) on the coffin of Nesmut OAM no. 71695 (photo by author, 2018); © OAM of the NASU

передано до фондів відринотого німцями Крайового музею до- і ранньої історії (*Landesmuseum für Vor- und Frühgeschichte*), а в 1943 р. їх вивезено до Німеччини, до замку Хьохштедт у Баварії і повернуто в Україну наприкінці 1947 р. (Сорокіна, Завальна, Радієвська 2015, с. 288-294; Радієвська, Себта, Сорокіна 2018а, с. 815-820; 2018b, с. 37-39; Тарасенко 2019, с. 32-22)⁷. У лютому 1948 р. частину повернутих єгипетських старожитностей, включаючи саркофаг Несмут, передано до Державного республіканського історичного музею в Києві (КДРІМ). У 1959 р. відбулося останнє велике переміщення київської колекції єгипетських старожитностей. Згідно з розпорядженням Міністерства культури УРСР № 200-р від 10 серпня 1959 р., в ОАМ було передано сім предметів із фондів КДРІМ, серед яких і пам'ятка Несмут⁸. В ОАМ саркофагу присвоєно інвентарний № 71695. Згодом корпус сар-

кофага Несмут потрапив до експозиції, тоді як кришка була на фондовому зберіганні.

Саркофаг Несмут неодноразово приверттав увагу вчених. Уперше його дослідив у Києві Б. А. Тураєв, який опублікував опис пам'ятки, транскрипцію та переклад написів у 1899 р. (Тураєв 1899, с. 198-207, табл. VIII). Надалі цей саркофаг замаловала лєнінградський єгиптолог М. Е. Матєє⁹, яка приїздила до Києва в червні 1928 р., після чого над його вивченням працював одеський єгиптолог С. В. Доніч¹⁰. На жаль, він так і не опублікував результати своїх розвідок (рис. 4)¹¹. Найбільш значущу публікацію саркофага Несмут зробив О. Д. Берлев у 1998 р., який опублікував опис, фотографії та переклад текстів, що були на ньому розміщені, англійською мо-

⁷ Попри низку публікацій відповідних архівних документів, серед частини дослідників і досі поширена хибна впевненість, що єгипетську колекцію з Києва евакуювали до російського міста Уфа і саме звідти повернули в Україну в повоєнний час (Сошніков 2018, с. 184; Романова, Станиціна 2021, с. 43).

⁸ Оригінал зберігається в НМІУ. Див. також: Радієвська, Себта, Сорокіна 2018а, с. 857-859, прим. 114; 2018b, с. 36; Тарасенко 2019, с. 33-34; 195, іл. 60.

⁹ Його промальовування, зроблені на двох аркушах, були долучені до чорнового опису саркофага Несмут, який пізніше виконав С. В. Доніч. Скоріше за все, Матєє надала їх Донічу під час перебування останнього на стажуванні в Ермітажі 1929 р.

¹⁰ НА ІА НАНУ, фонд 10, спр. 55/9, арк. 1-1зв. Див. також: Матєє 1929, с. 26-27.

¹¹ РА НФ ОАМ, папка інвентарний № 59420/21: «Черновые заметки С. Донича (в основном о Древнем Египте)». Судячи з усього, С. В. Доніч помилково вважав саркофаг Несмут внутрішнім від одеського зовнішнього саркофага Несмутауджатахет (див.: НА ІА НАНУ, ф. 10, спр. 55/9, арк. 1).

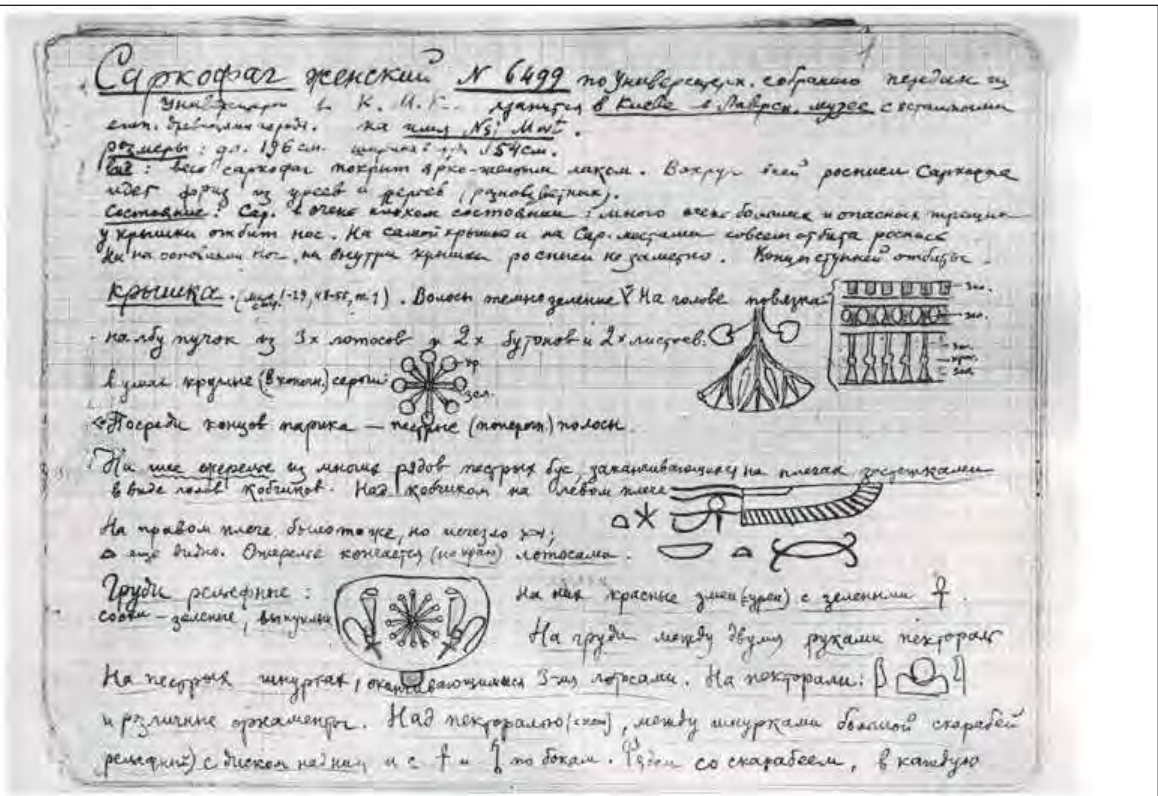


Рис. 4. Аркуші з чорнового дослідження саркофага Несмут С. В. Доніча (РА НФ ОАМ, папка інвентарний № 59420/21) (фото автора, 2003 р.); © ОАМ НАНУ

Fig. 4. Sheets from the draft study of the coffin of Nesmut by S. Donich (MA SF OAM, folder inv. no. 59420/21) (photo by author, 2003); © OAM of the NASU



Рис. 5. Кришка зовнішнього саркофага Neuchâtel, Musée d'Ethnographie Eg. 184 (ex. Cairo J.E. 29645, «швейцарський» лот № 9) із написами імені «Несмут» (© Музей етнографії Невшателя, Швейцарія; А. Гермон)

Fig. 5. Cover of the outer coffin Neuchâtel, Musée d'Ethnographie Eg. 184 (ex. Cairo J.E. 29645, “Swiss” Lot IX) with the spelling of the name “Nesmuth” (© Musée d’ethnographie de Neuchâtel, Suisse; A. Germond)

вою (Berlev, Hodjash 1998, p. 14-16 (10). У 2002 р. транскрипцію і переклад текстів на саркофазі, також англійською, опублікували Г. А. Белова та С. В. Іванов, причому для своєї роботи вони використовували рукописні матеріали С. В. Доніча

(Belov, Ivanov 2002, p. 111-118). Однак усі перелічені дослідники саркофага Несмут не звернули належної уваги на низку важливих стилістичних, текстових і технічних деталей пам’ятки. Їх було виявлено влітку 2018 р. під час нашого обстежен-

ня саркофага Несмут в ОАМ, у якому безпосередньо брав участь і проф. А. Нівинський (Варшава).

Проведене в 2018 р. обстеження виявило, що кришка суттєво відрізняється від корпусу саркофага за стилістикою оформлення, складом виписаної на ній титулатури і має раніше датування. Крім того, з'ясувалося, що накривка має більші розміри, ніж корпус, і на ній збереглися сліди технічної обробки для припасування під корпус меншого за розміром і пізнішого саркофага її тезки або родички (?). Відповідно, ми можемо говорити про двох Несмут, предмети яких виявлено в Баб ель-Гусус.

Поховання **Несмут (II)** відповідає комплекту А.48 за Дарессі; їй належить корпус саркофага ОАМ № 71695 та інвентар. Інша жриця з тим самим ім'ям померла раніше, в середині правління XXI династії, і ми назвемо її **Несмут (I)**. Окремі предмети її поховального інвентаря надалі були адаптовані для пізніших поховань (родичів?). Кришка її внутрішнього саркофага була використана для одеської пам'ятки Несмут (II), а кришка зовнішнього саркофага, можливо, була адаптована для іншого, анонічного поховання в Баб ель-Гусус. Це комплект А.54 (Daressy 1907, р. 4, 20; Aston 2009, р. 173 (TG 727)) (ex. Cairo J.E. 29645, швейцарський лот № 9, Neuchâtel,

Musée d'Ethnographie Eg. 184). На цій кришці, яка спочатку не мала написання імені і навіть місця для його внесення, у двох центральних сегментах збереглися записи імені «Несмут» (*Wšir Nsj-Mw.t* «Осіріс Несмут»), зроблені курсивною ієрогліфікою поперек розпису (рис. 5)¹². Зауважимо, що А. Нівинський визначає цей комплект як «чоловічий» (Niwiński 1988, р. 158 (199), але насправді «чоловічим» у ньому є лише корпус зовнішнього саркофага, тоді як решта елементів комплекту і зокрема кришка зовнішнього саркофага цілком «жіночі». Уперше на цю обставину вказали А. Кюффер та Р. Зігманн (Küffer, Siegmann 2006, S. 52, 75-77, Abb. 7). На їхню думку, корпус анонічного зовнішнього чоловічого саркофага міг бути помилково «прикріплений» до цього жіночого комплекту при формуванні та упаковці лотів у Каїрі в 1893 р. (Küffer, Siegmann 2006, S. 213, Anm. 30)¹³, але цілком припустимо, що ця «помилка» могла статися в давнину, при формуванні анонічного по-

¹² Ми вдячні І. Роггер (Невшатель) за люб'язну допомогу у наданні світлин цієї пам'ятки.

¹³ «Не виключено, що зовнішній корпус не є частиною оригінального ансамблю Нес-Мут, а був доданий до нього помилково під час пакувальних робіт у Каїрі» (переклад з німецької).

Таблиця 1. Імена й титули Несмут на предметах її поховального інвентаря з Баб ель-Гусус
Table 1. Names and titles of Nesmut on objects of her burial inventory from Bab el-Gusus

| № | Об'єкт | Ім'я | Титули |
|---|--|---------|--|
| 1 | Кришка (внутрішнього) саркофага, ОАМ № 71695 (комплект А.48, лот № 6) | | <i>nb.t pr šmꜥy.t n Imn-Rꜥ nsw ntr.w ḥsy.t n pꜣ ꜥ n Mw.t wr.t nb.t Išrw</i> – «господиня дому, співачка Амона-Ра, царя богів, музикантка Мут, великої володарки Ашеру» |
| 2 | Корпус саркофага, ОАМ № 71695 (комплект А.48, лот № 6) | | <i>nb.t pr šmꜥy.t n Imn-Rꜥ nsw ntr.w</i> – «господиня дому, співачка Амона, царя богів» |
| 3 | Кришка зовнішнього саркофага, Neuchâtel, Musée d'Ethnographie Eg. 184 (комплект А.54, лот № 9) | (двічі) | — |
| 4 | Мумійна кришка Cairo CG 6007 (комплект А.48) | | <i>šmꜥy.t n Imn</i> – «співачка Амона» |
| 5 | Ушебті (тип А) Basel VM III 613; Lisbon SGL 2507-32A Stockholm MM 14989, etc. | | — |
| 6 | Ушебті (тип В) St.-Gallen HM C 730.32; Brussels E.05429a, E.05429b; Clermont-Ferrand 3162; Copenhagen A.A.a. 101; Leiden F.93/10.51–52; Lisbon 2507-32B; London UC 40029; London BM EA 24886, 24886; Paris Louvre E. 20245; Roanne 249; Uppsala 19, etc. | | — |

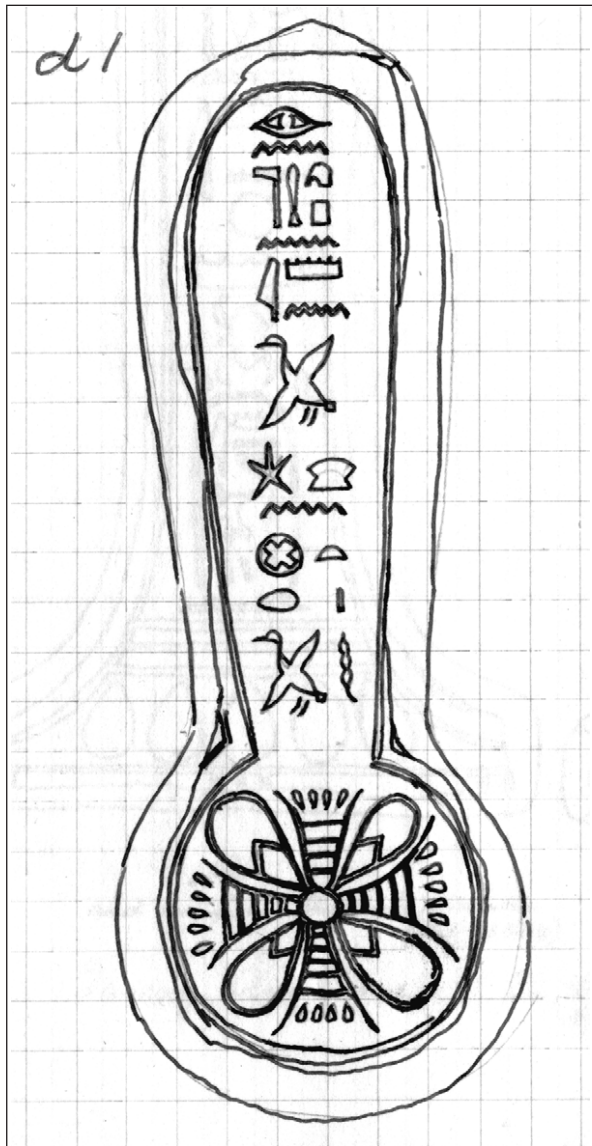


Рис. 6. Малюнок Я. Черні шкіряної мумійної перев'язі, ймовірно, із поховального комплексу Несмут (А.48) (рукопис Černý MSS. 17.125.1–17 (d1)); © Інститут Гріффіт Оксфордського університету

Fig. 6. Drawing by J. Černý of a leather mummy bandage, probably from the burial set of Nesmut (no. A.48) (manuscript Černý MSS. 17.125.1–17 (d1)); © The Griffith Institute, University of Oxford

ховального комплексу в майстерні, або ми маємо тут ще один приклад адаптації частин саркофагів для членів однієї сім'ї, як це може бути у випадку з одеським саркофагом Несмут.

Мумія Несмут (II) зберігається в Каїрському Музеї старожитностей (Cairo J.E. 29705). Тут же зберігається і її мумійна кришка (Cairo CG 6007) (Niwiński 1988, p. 120-121 (91); Chassinat 1909, p. 22-23). О. Д. Берлев повідомляє, що в Каїрі є також статуетка Осіріса з папірусом Книги мертвих Несмут, але їхні інвентарні но-

мери не уточнено (Berlev, Hodjash 1998, p. 14 (10))¹⁴. Оскільки зазначені статуетки (по суті, контейнери для поховальних папірусів) дуже часто були анонімними (Aston 2009, p. 302-308), можна спробувати ідентифікувати лише сувій. За літературою та базою даних Bonn Totenbuchprojekt знайти цей сувій не вдалося, що спричинює потребу розширити пошук. Загалом нам відомо чотири поховальні папіруси XXI династії в різних музейних зібраннях, власниками яких були жриці з іменем Несмут¹⁵. На нашу думку, з певною ймовірністю співвіднесеним із Несмут, господаркою одеського саркофага, може бути тільки рHamm Gustav-Lübcke-Museum 2236 (von Falck 1998, S. 22-48; von Falck, Fluck 2004, S. 111-112 (46)). Несмут на цьому сувої має титул *nb.t pr šmꜣy.t n Imn-Rꜥ nsw ntr.w* — «володарка дому, співачка Амона, царя богів»¹⁶. Подальше вивчення обставин придбання папірусу Hamm 2236, що походить з колекції Г. Любке (Gustav Lübcke), дозволить підтвердити або спростувати припущення про тотожність цих жриць, але за умови, якщо Несмут (II) із Баб ель-Гусус узагалі мала поховальні папіруси, адже зведення Дарессі про них не згадує. Цілком можливо, що папірус Hamm 2236 належав іншій жриці із цим ім'ям (можливо, Несмут (I)?).

До складу поховального інвентаря Несмут із Баб ель-Гусус (Daressy 1907, p. 25-26 (48); Aston 2009, p. 172-173 (TG 721)) також входили шкіряні мумійні перев'язки із датувальним написом: *iri n hm-ntr tpi n Imn P3-šb3-ḥꜣy-n-niwt s3 P3-ndm* — «Зробив Перший (тобто Верховний) жрець Амона Па-себа-хаі-ен-ніум»¹⁷, син Панеджема» (Daressy 1898, p. 76; 1907, p. 25; Altenmüller 2000, S. 96 (41)). Перев'язки з аналогічним напи-

¹⁴ Зазначимо, що Ж. Дарессі нічого не повідомляє про наявність заупокійних папірусів у складі інвентаря Несмут.

¹⁵ рHamm 2236 (Niwiński 1989, p. 309 (pHamm)), pLondon BM EA 9984 (Niwiński 1989, p. 324-325 (pLondon 18)); pLos-Angeles, The J. Paul Getty Museum 83.AI.46.5 (Objektbeschreibung als Totenbuchprojekt Bonn, TM 134690, <totenbuch.awk.nrw.de/objekt/tm134690>), pTurin 1850 (Niwiński 1989, p. 371 (pTurin 21)).

¹⁶ Totenbuchprojekt Bonn, TM 134425, <totenbuch.awk.nrw.de/objekt/tm 134425>.

¹⁷ «Тронне» ім'я Верховного жерця Амона Псусеннеса III, сина Панеджема II. Час його понтифікату 976–943 рр. до н. е. У тайнику Баб ель-Гусус це ім'я зафіксовано на мумійних перев'язках, виявлених у п'яти поховальних комплексах: А.17, 43, 48, 125 і 135 (Daressy 1896, p. 76; 1907, p. 23, 25, 33, 34-35).



Рис. 7. Ушебті Несмут Basel BSAe III 613 (© Базельський музей античності та Зібрання Людвіга)

Fig. 7. Shabti of Nesmut Basel BSAe III 613 (© Antikenmuseum Basel und Sammlung Ludwig)

сом знайшли також в анонімному поховальному комплекті A.125 (Daressy 1898, p. 76; 1907, p. 33; Altenmüller 2000, S. 96 (43)). Промальовування перев'язки (тип Pendant (menat)) з одного із цих комплектів зробив Я. Черні в Каїрському музеї (рукопис Černý MSS. 17.125.1–17 (d1) (Griffith Institute Archive, University of Oxford)), але точно ідентифікувати, якому саме комплекту вона належить, неможливо (рис. 6) (Prada 2017, p. 382 (3/d1)). Причина залучення цих перев'язок до складу поховального інвентаря Несмут не зовсім зрозуміла¹⁸, але, без сумніву, це була статусна річ.

Інші предмети комплекту A.48: три серветки з позначкою 𓆎 *pr Imn* — «храм Амона»; дві пари полотняних рукавичок (одна пара синього кольору); сланцевий серцевий скарабей із

¹⁸ В усному повідомленні К. Ларош (Париж) припустив, що вона могла потрапити на мумію жриці Несмут під час її перепоховання у тайник Баб ель-Гусус.

текстом 64-ої (?) глави Книги мертвих¹⁹ (ім'я не було вписане в залишене для цього місце на початку вислову) (Cairo CG 12131) (Reisner 1907, p. 123; pl. X)²⁰; воскові зображення синів Хора (виявлені всередині мумії); дві розписні скриньки для ушебті (Daressy 1907, p. 8 (B69–B70)) та самі ушебті (глиняні, пофарбовані в зелений колір; тип «Е» за Естоном (Aston 2009, p. 357) і тип Cl. VIII B2 / W19 за Шнайдером (Schneider 1977, II, p. 145–146):

1) Basel BSAe III 613 (Schlögl, Brodbeck 1990, S. 199 (123a)) (рис. 7)²¹;

2, 3) Berlin ÄM 11900, 11901 (Roeder 1924, S. 352);

¹⁹ Як нам люб'язно повідомив К. Ларош (Париж), ідентифікація Ж. Дарессі тексту на цьому скарабейі, як 64-ої глави, скоріше за все, є помилковою та, ймовірно, що на ньому вписано 30Б главу Книги мертвих, що більш характерно для XXI династії.

²⁰ На скарабейі збереглася етикетка з номером 'B.57', який відповідає номеру комплекту Несмут за Бур'яном (Daressy 1907, p. 7).

²¹ © Базельський музей античності та Зібрання Людвіга.



Рис. 8. Ушебті Несмут, Florence 8538, 8539 (за Sousa 2018, p. 404; fig. 245)

Fig. 8. Shabti of Nesmut, Florence 8538, 8539 (after Sousa 2018, p. 404; fig. 245)

- 4, 5) Brussels E.05429a, E.05429b²²;
 6) Clermont-Ferrand, Musée Bargoin 3162 (Dautant, Escobar Clarós, Jamen 2017, p. 126, fig. 3; 128 (32);
 7) Copenhagen AAa 101 (Mogensen 1918, p. 66);
 8) Cortona 84 (Botti 1955, p. 74);
 9, 10) Florence 8538, 8539 (Sousa 2018, p. 402-404 (Cat. 26)) (рис. 8)²³;
 11–18) Lady Meux collection 102–109 (Budge 1896, p. 164);
 19, 20) Leiden F.93/10.51–52 (Schneider 1977, II, p. 145-146; III, pl. 55 (Leiden F.93/10.51)) (рис. 9, 10)²⁴;
 21, 22) Lisbon SGL 2507-32A, 2507-32B (de Araújo 2003, p. 641 (45); 642 (46)) (рис. 11, 12);
 23) London UC 40029 (Petrie 1935, p. 15 (443); pl. XI, XIX, XL);
 24, 25) London BM EA 24885²⁵, 24886²⁶;
 26) Omar Pacha Collection 384 (Aubert 1976, p. 69 (384);
 27, 28) Oslo EM 12599, 12602 (Naguib 1985, p. 45-47) (рис. 13, 14);
 29) Paris Louvre E. 20245²⁷ (Aubert J., Aubert L. 1974, p. 171; Aubert 1998, p. 77 (25)) (рис. 15);
 30) Roanne 249 (Gabolde 1990, p. 125 (108);
 31) Stockholm MM 14989²⁸;
 32) St.-Gallen HM C 730.32 (Schlögl, Brodbeck 1990, S. 199 (123)) (рис. 16);
 33) Uppsala 19 (Sandman 1930, p. 102 (19);
 34) Ще одне ушебті Несмут було в загиблій колекції Національного музею в Ріо-де-Жанейро: Rio de Janeiro no. 11 (Kitchen 1990, I, p. 212, 213 (No. 119); II, pl. 199; 244 (47); Gama-Rolland 2015, p. 244–245; 468 (47)) (рис. 17). На жаль, у виданнях немає жодних даних про його походження²⁹.

²² <http://carmentis.kmkg-mrah.be>.

²³ © Photos su concessione del Museo Archeologico Nazionale di Firenze (Sezione «Museo Egizio») – Direzione Regionale Musei della Toscana (фото за Sousa 2018, p. 404; fig. 245).

²⁴ Ми вдячні д-ру Л. Вайсс (Лейден) за консультації та допомогу з наданням фотографій.

²⁵ https://www.britishmuseum.org/collection/object/Y_EA24885

²⁶ https://www.britishmuseum.org/collection/object/Y_EA24886.

²⁷ <https://collections.louvre.fr/ark:/53355/cl010003663>.

²⁸ <http://collections.smvk.se/carlotta-mhm/web/object/3010064>

²⁹ Привертає увагу розмір кошика на цьому ушебті, який відрізняється від тих, що ми бачимо на інших статуетках Несмут. С. А. Гама-Роланд зараховує це ушебті до типу CI VIII B1; W19; H8; I5; B12b Tr7b за Шнайдером (Gama-Rolland 2015, p. 244).



Рис. 9. Ушебті Несмут Leiden F.93/10.51 (© Державний музей старожитностей, Лейден)

Fig. 9. Shabti of Nesmut Leiden F.93/10.51 (© Rijksmuseum van Oudheden, Leiden)



Рис. 10. Ушебті Несмут Leiden F.93/10.52 (© Державний музей старожитностей, Лейден)

Fig. 10. Shabti of Nesmut Leiden F.93/10.52 (© Rijksmuseum van Oudheden, Leiden)

Значимо, що одне або два ушебті Несмут, згідно з описом Служби старожитностей, були і в складі «російського» лота № 6 (під № 32 у супровідному списку Служби старожитностей) (Berlev, Hodjash 1998, р. 114; Тарасенко 2019, с. 248, 250), але сучасне їх місцезнаходження невідоме. Якщо у 1895 р. вони були розподілені в музей при Харківському імператорському університеті, їх слід визнати втраченими (Тарасенко 2019, с. 46-47). Можливо, Несмут належало ушебті ОАМ, також втрачене під час Другої світової війни, яке мало довоєнний інвентарний № 602. Це ушебті висотою 9 см надійшло до Одеського державного історико-археологічного музею із розформованого в 1924 р. Музею старожитностей та красних мистецтв при Новоросійському універси-

теті, де були всі пам'ятки з одеської частини лота № 6, і було виготовлено з червоної глини зі слідами зеленого облицювання (Донич 1941, с. 55)³⁰. На жаль, на момент надходження напис на статуетці вже не читався.

М. Зарлі звернула увагу на існування двох різних типів ушебті Несмут (рис. 8, 9). Перший тип (А) статуеток має велику голову, жіночі риси, а написи містять коротку версію імені Несмут. Дослідниця визначає їх тип за Шнайдером як Cl. VIIIb1; W19; H8; I5; B12b; Tr7b і як приклад наводить Florence 8538, Basel VM III 613, Stockholm MM 14989, Lisbon SGL 2507-

³⁰ «Червоноувата глина. 0.091 в. Фігурка присадкуватої форми, з плоскою спиною. Яскраво-зеленувате забарвлення на поверхні здебільшого стерте» (переклад з російської).



Рис. 11. Ушебти Несмут Lisbon SGL 2507-32A (за: De Araújo 2003, p. 641 (45))

Fig. 11. Shabti of Nesmut Lisbon SGL 2507-32A (after: De Araújo 2003, p. 641 (45))



Рис. 12. Ушебти Несмут Lisbon SGL 2507-32B (за: De Araújo 2003, p. 642 (46))

Fig. 12. Shabti of Nesmut Lisbon SGL 2507-32B (after: De Araújo 2003, p. 642 (46))



Рис. 13. Ушебті Несмут Oslo EM 12599 (за: Naguib 1985, I, p. 45–47)

Fig. 13. Shabti of Nesmut Oslo EM 12599 (after: Naguib 1985, I, p. 45–47)

32A (Sousa 2018, p. 402-403). До цього ж типу належить й ушебті Rio de Janeiro no. 11. Ушебті другого типу (B) більш пропорційні і дають повну форму імені володарки. Цей тип визначається як Cl. VIIIA1; W19; H1; I5; B12b; Tr7b за Шнайдером і до нього наведено такі приклади: Florence 8539, Brussels E.05429a, E.05429b, Clermont-Ferrand 3162, Leiden F.93/10.51–52, Lisbon SGL 2507-32B, Roanne 249, Paris L22 Uppsala 19 (Sousa 2018, p. 402-403). М. Зарлі зіставляє статуєтки першого типу з комплектом А.48, а другий тип пов'язує з чоловічим (!) похованням «Несмута» А.54 (Sousa 2018, p. 403), ймовірно, базуючись на некоректному визначенні статі власника цього комплекту А. Нівинським (саркофаги Neuchâtel Eg. 184a-e) (Niwiński 1988, p. 158 (199)). Підстав для такої гендерної інтерпретації, як зазначалося, немає³¹. Але найголовніше, пов'язувати ушебті Несмут

типу В з комплектом А.54 неправомірно, оскільки, згідно зі звітом Ж. Дарессі, в ньому взагалі не було ушебті (Daressy 1907, p. 26 (54); пор.: Aston 2009, p. 173 (TG 727)).

Відповідно, обидва типи ушебті Несмут цілком очевидно походять з одного комплекту А.48. Таким чином, на нашу думку, ми маємо тут справу з такою самою адаптацією (вторинним використанням) поховального інвентаря, як і у випадку з кришкою її саркофага. Тобто частина ушебті (тип В?) була «узурпована» Несмут (II) і раніше належала похованню її тезки та, скоріше за все, родички — Несмут (I). При цьому, цілком можливо, до предметів Несмут (I) належали не тільки статуєтки, але й одна з двох скриньок для ушебті, які були виявлені в комплекті А.48. Це спостереження важливе в контексті тези, що стала популярною останнім часом серед єгиптологів, про тотальну «узурпацію» саркофагів за XXI династії. Але в той же час на вторинне використання дрібних об'єктів, таких як ушебті і скриньки для їх зберігання, у складі поховальних комплектів

³¹ Ми вдячні А. Кюффер (Базель/Сент-Галлен), яка спеціально звернула нашу увагу на цей нюанс.



Рис. 14. Ушебті Несмут Oslo EM 12602 (за: Naguib 1985: I, 45–47)

Fig. 14. Shabti of Nesmut Oslo EM 12602 (after: Naguib 1985: I, 45–47)



Рис. 15. Ушебті Несмут Paris Louvre E. 20245 (за: Aubert 1998, p. 77 (25))

Fig. 15. Shabti of Nesmut Paris Louvre E. 20245 (after: Aubert 1998, p. 77 (25))



Рис. 16. Ушебті Несмут St.-Gallen HM C 730.32 (© Историко-этнологичний музей Сент-галена, фото: pmimage.ch (Swiss Coffin Project))

Fig. 16. Shabti of Nesmut St.-Gallen HM C 730.32 (© Historisches und Völkerkundemuseum St. Gallen; photo: pmimage.ch (Swiss Coffin Project))



Рис. 17. Ушебті Несмут Rio de Janeiro № 11 (за: Gama-Rolland 2015, р. 468 (47))

Fig. 17. Shabti of Nesmut Rio de Janeiro no. 11 (after: Gama-Rolland 2015, p. 468 (47))

Баб ель-Гусус, наскільки нам відомо, раніше не привертала уваги, що багато в чому зумовлено вкрай незадовільною археологічною документацією цього надважливого комплексу. За XXI династії, в умовах, коли значна частина поховального інвентаря надалі могла бути використана повторно, функцію збереження індивідуальності покійного (його імені), а це в уявленнях єгиптян було найважливішою «гарантією» безсмертя людини в потойбічному світі, виконували поховальні папіруси (Stevens 2017, р. 71).

У чому ж могла бути причина зазначеного явища? Найбільш вірогідною є гіпотеза про те, що до розміщення в тайнику Баб ель-Гусус поховання представників фіванського жрецтва перебували в різних родових склепах, облаштованих у гробницях фіванського некрополя часів Нового царства. Саме всередині цих родових поховальних комплексів-склепів (пор. Aston 2017, р. 1-26), мабуть, і відбувалася рециркуляція інвентаря та саркофагів або їх елементів. Питання про те, куди перезахоронювали мумії осіб, чий

саркофаги діставалися їхнім нащадкам, потребує окремого дослідження та пояснення. Скоріше за все, для цього облаштовували окремі склепи-схованки. Саме про знахідку у фіванському некрополі такого склепу згадує Дж. Бельзоні (1778—1823) у своїх щоденниках: «Усе було забито муміями, і я не міг пройти, не стикаючись обличчям із фізіономією якогось покійного єгиптянина; але коли прохід пішов униз, моя вага допомогла мені; проте я не міг ухилитися від ніг, рук і голів, що скочуються зверху і покрили мене» (цит. за. Клейн 2011, с. 241)³².

І головне, що треба підкреслити, — масовий процес вторинного використання поховальних речей, в уявленні єгиптян не мав негативної конотації, яку ми вкладаємо в поняття «узурпація», а навпаки, мав сакральний характер, очевидно, пов'язаний із культом предків та вшануванням минулого (Tait 2003; Чегодаев 2014,

³² Ми вдячні проф. А. Нівинському (Варшава), який звернув нашу увагу на це свідчення.

с. 48-70). Можна припустити, що в такий спосіб померлі долучалися до т. зв. часу *хау* (*h3w*)³³

³³ Щодо цієї давньоєгипетської категорії часу див., напр.: Ванюкова 2009, с. 40–50; 2018, с. 47-62; 2019, с. 41-58.

Ванюкова, Д. В. 2009. Время *h3w* в древнеегипетской культуре: к постановке проблемы. *Петербургские египтологические чтения 2007—2008: памяти О. Д. Берлева. К 75-летию со дня рождения: доклады*. Труды Государственного Эрмитажа, 45. Санкт-Петербург: Государственный Эрмитаж, с. 40-50.

Ванюкова, Д. В. 2018. Время на границе миров. *Aegyptiaca Rossica*, 6, с. 47-62.

Ванюкова, Д. В. 2019. Очерчивая время: к вопросу о границах сакрального в древнеегипетской культуре. В: Морозова, Т. Е. (ред.). *Границы сакральных пространств*. Культура Востока, 4. Москва: РГГУ, с. 41-58.

Дзис-Райко, Г. А. (ред.). 1983. *Одесский археологический музей АН УССР. Альбом*. Киев: Наукова думка.

Донич, С. В. 1941. *Каталог египетских памятников Одесского Историко-археологического Музея*. Одесса. Рукопис Рукописного архиву Наукового фонду ОАМ № 59430.

Клейн, Л. С. 2011. *История археологической мысли*. Т. 1. Санкт-Петербург: Изд-во СПбГУ.

Матъе, М. Э. 1929. Ушебти царицы Хенттауи. *Сборник египтологического кружка при ЛГУ*, 2, с. 26-27.

Радієвська, Т. М., Себта, Т. М., Сорокіна, С. А. 2018а. Документи свідчать: вивезення на Захід збірок Крайового музею до- і ранньої історії в Києві у 1943-1945 роках. *Український археографічний щорічник. Нова серія*, 21/22. (Український археографічний збірник, 24/25), с. 799-960.

Радієвська, Т. М., Себта, Т. М., Сорокіна, С. А. 2018b. З історії зібрань Національного музею історії України: переміщення на Захід та реституція збірок у 1943—1948 рр. *Науковий вісник Національного музею історії України*, 3, с. 15-52.

Романова, О. О., Станиціна, Г. О. 2021. *Стародавній Єгипет у Києві: відображення на склі (колекція скляних фотонегативів Наукового архіву Інституту археології НАН України)*. Київ: Інститут археології НАНУ.

Себта, Т. М., Тарасенко, М. О., Сорокіна, С. О. 2023. Фотонегативи давньоєгипетської збірки Центрального Історичного Музею ім. Т. Г. Шевченка: Рецензія на монографію Романової О. О. і Станиціної Г. О. “Стародавній Єгипет у Києві: відображення на склі (колекція скляних фотонегативів Наукового архіву Інституту археології НАН України)”. Київ, 2021. *Археологія*, 2, с. 55-97.

Сорокіна, С. А., Завальна, О. М., Радієвська, Т. М. 2015. Діяльність Музею до- і ранньої історії в Києві у 1942—1943 рр. (за матеріалами НМІУ). *Археологія і фортифікація України. V Всеукраїнська науково-практична конференція приурочена 125-й річниці заснування Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника. Збірник матеріалів*. Кам'янець-Подільський, с. 288-295.

Сошніков, А. О. 2018. Специфіка комплектування єгипетських колекцій музеїв Києва та Полтави. *Культура України*, 62, с. 180-187.

Тарасенко, М. О. 2016. Внешний саркофаг ОАМ № 52976 и погребальный инвентарь Неситауджатахет. *Стародавнє Причорномор'я*, XI, с. 517-526.

Тарасенко, М. О. 2017. Давньоєгипетські старожитності з Баб ель-Гусуд в Одесі (1894—1895 рр.): нові архівні документи. *Сходознавство*, 80, с. 94-134.

своїх славних предків або попередників, які посідали більш значний сан у жрецькій ієрархії. Окрім того, цей процес у сакральному та ритуальному сенсі міг забезпечувати зв'язок часів.

Тарасенко, М. О. 2019. *У пошуках старожитностей з дару хедива. Давньоєгипетські пам'ятники XXI династії в музеях України*. Київ: Інститут сходознавства НАНУ.

Тураев, Б. А. 1899. Описание египетских памятников в русских музеях и собраниях, Ч. V-VI. *Записки Восточного отделения Императорского археологического общества*, 12, с. 179-217.

Центральний, 1941. *Центральний історичний музей ім. Т. Г. Шевченка в м. Києві. Короткий довідник*. Київ: Радянська школа.

Чегодаев, М. А. 2014. «Время прекрасное отцов ваших...». Феномен архаизации в искусстве древнего Египта. В: Куценков, П. А., Чегодаев, М. А. (ред.). *Оригинал и повторение. Подлинник, реплика, имитация в искусстве Востока*. Москва: ГИИ, с. 48-70.

Altenmüller, H. 2000. Lederbänder und Lederanhänger von der Mumie des Chonsu-maacheru. In: Körpe W., Schmelz B. (eds). *Alt-Ägypten*. (Mitteilungen aus dem Museum für Völkerkunde Hamburg, Neue Folge, 30). Bonn: Holo, S. 73-112.

Aston, D. A. 2017. «The Third Cache» — Myth or Reality? In: Jurman, C., Bader, B., Aston, D. A. (eds). *A True Scribe of Abydos. Essays on First Millennium Egypt in Honour of Anthony Leahy*. (Orientalia Lovaniensia Analecta, 265). Leuven: Peeters, p. 1–26.

Aston, D. A. 2009. *Burial Assemblages of Dynasty 21-25. Chronology – Typology – Developments*. Contributions to the Chronology of the Eastern Mediterranean, XXI. Wien: Verlag der Österreichische Akademie der Wissenschaften.

Aubert, J., Aubert, L. 1974. *Statuettes égyptiennes Chaouabtis, Ouchebtis*. Paris: Librairie d'Amérique et d'Orient Adrien Maisonneuve.

Aubert, J. 1976. Les statuettes funéraires de la collection Omar Pacha. *Chronique d'Égypte*, 51, p. 58-71.

Aubert, L. 1998. *Les statuettes funéraires de la Deuxième Cachette à Deir el-Bahari*. Paris: Cybele.

Belova, G., Ivanov, S. 2002. The Inner Coffin of Nesymwt from the Priestly Cache of Bab el-Gasus. In: Eldalmy, M., Trad, M. (eds). *Egyptian Museum Collections around the World. Studies for the Centennial of the Egyptian Museum*, 1. Cairo: Supreme Council of Antiquities, p. 111-118.

Berlev, O., Hodjash, S. 1998. *Catalogue of the Monuments of Ancient Egypt. From the Museums of the Russian Federation, Ukraine, Bielorrussia, Caucasus, Middle Asia and the Baltic States*. Orbis Biblicus et Orientalis, 17. Freiburg; Göttingen: University Press; Vandenhoeck & Ruprecht.

Botti, G. 1955. *Le Antichità Egiziane del Museo dell'Accademia di Cortona. Ordinate e descritte*. Firenze: Leo S. Olschki.

Budge, E. A. W. 1896. *Some Account of the Collection of Egyptian Antiquities in the Possession of Lady Meux of Theobald's Park*, Watham Cross. 2nd Ed. London: Harrison & Sons.

Chassinat, E. 1909. *La seconde trouvaille de Deir el-Bahari (sarcophages)*, T. I, fasc. 1. (Catalogue Général des antiquités égyptiennes du Musée du Caire. Nos. 6001-6029). Le Caire: Imprimerie de l'Institut Français d'Archéologie Orientale.

Cooney, K. M. 2017. Coffin Reuse: Ritual Materialism in the Context of Scarcity. In: Amenta, A., Guichard, H. (eds). *Proceedings First Vatican Coffin Conference, 19–22 June 2013*, Vol. II, Vatican: Edizioni Musei Vaticani, p. 101-112.

- Cooney, K. M. 2018. Coffin Reuse in the 21st Dynasty: A Case Study of the Coffins in the Rijksmuseum van Oudheden. In: Weiss, L (ed.). *The Coffins of the Priests of Amun: Egyptian Coffins from the 21st Dynasty in the Collection of the National Museum of Antiquities in Leiden*. Papers on Archaeology of the Leiden Museum of Antiquities, 17. Leiden: Sidestone & Rijksmuseum van Oudheden, p. 69-96.
- Cooney, K. M. 2019. Patterns of Coffin Reuse from Dynasties 19 to 22. In: Strudwick, H., Dawson, J. (eds.). *Ancient Egyptian Coffins: Past — Present — Future*. Oxford; Philadelphia: Oxbow Books, p. 96-108.
- Daressy, G. 1896. Contribution à l'étude de la XXI^e dynastie égyptienne, *Revue archéologique*, 28, no. 3 (Janvier-Juin), p. 72-90.
- Daressy, G. 1900. Les sépultures des prêtres d'Ammon à Deir el-Bahari. Appendice I, Plan et coupe de la cachette de Deir el-Bahari. Appendice II, Disposition des cercueils dans la cachette. *Annales du Service des Antiquités de l'Égypte*, 1, p. 141-148.
- Daressy, G. 1907. Les cercueils des prêtres d'Ammon (deuxième trouvaille de Deir el-Bahari). *Annales du Service des Antiquités de l'Égypte*, 8, p. 4-38.
- Dautant, A., Escobar Clarós, D. M. A., Jamen, Fr. 2017. Distribution and Current Location of the French Lot from the Bab el-Gasus Cache. In: Amenta, A.; Guichard, H. (eds). *Proceedings First Vatican Coffin Conference, 19-22 June 2013*, Vol. I, Vatican: Edizioni Musei Vaticani, p. 129-136.
- de Araújo, L. M. 2003. *Estatuetas Funerárias Egípcias da XXI Dinastia*. Lisboa: Fundação Calouste Gulbenkian; Fundação para a Ciência e a Tecnologia.
- Gabolde, M. 1990. *Catalogue des antiquités égyptiennes du Musée Joseph Déchelette*. Roanne: Musée Joseph Déchelette.
- Gama-Rolland, C. A. 2015. *Os servidores funerários do Museu Nacional do Rio de Janeiro: catálogo e interpretação*. Saarbrücken: Novas edições Acadêmicas, ein Imprint der Omni Scriptum.
- Habachi, L. 1958. Clearance of the Tomb of Kherurf at Thebes (1957-1958). *Annales du Service des Antiquités de l'Égypte*, 55, p. 325-350.
- Jamen, Fr. 2012. *La société thébaine sous la XXI^e dynastie (1069-945 avant J.-C.)*, I-II. PhD Diss. Lyon.
- Kitchen, K. A. 1990. *Catálogo da Coleção do Egito Antigo existente no Museu Nacional, Rio de Janeiro / Catalogue of the Egyptian Collection in the National Museum, Rio de Janeiro*, I-II. Warminster: Aris & Phillips Ltd.
- Küfner, A., Siegmann, R. 2007. *Unter dem Schutz der Himmelsgöttin. Ägyptische Särge, Mummiën und Masken in der Schweiz*. Zürich: Chronos.
- Lieblein, J. 1892. *Dictionnaire de noms hiéroglyphiques publié d'après les monuments égyptiens. Supplément*. Leipzig: Brögger; Christie and J. C. Hinrichs.
- Lipińska, J. 1993-1994. Bab el-Gusus. Cache-Tomb of the Priests & Priestesses of Amen. *Kemet*, 4, p. 48-59.
- Mogensen, M. 1918. *Inscriptions Hiéroglyphiques du Musée National de Copenhague*. Copenhague: Høst.
- Naguib, S.-A. 1985. *Funerary Statuettes*. CAA, Etnografisk Museum, Oslo, Fasc. 1. Mainz am Rhein: Philipp von Zabern.
- Naguib, S.-A. 1990. *Le Clergé Féminin d'Amon Thébain à la 21^e Dynastie*. Orientalia Lovaniensia Analecta, 38. Leuven: Peeters.
- Niwiński, A. 1984. The Bab El-Gusus Tomb and the Royal Cache in Deir El-Bahri. *The Journal of Egyptian Archaeology*, 70, p. 73-81.
- Niwiński, A. 1988. *21st Dynasty Coffins from Thebes. Chronological and Typological Studies*. Theben, 5. Mainz am Rhein: Philipp von Zabern.
- Niwiński, A. 1989. *Studies on the Illustrated Theban Funerary Papyri of the 11th and 10th Centuries B. C.* Orbis Biblicus et Orientalis, 86. Freiburg; Göttingen: University Press; Vandenhoeck & Ruprecht.
- Petrie, W. M. F. 1935. *Shabtis. Illustrated by the Egyptian Collection in University College, London*. London: University College; Bernard Quaritch.
- Prada, L. 2017. A Contribution to the Textual and Iconographical Study of Embossments from Third Intermediate Period Mummy Braces, Chiefly from the Bab el-Gasus Cache and Now in the Cairo Museum. In: Amenta, A.; Guichard, H. (eds). *Proceedings First Vatican Coffin Conference, 19-22 June 2013*, Vol. I, Vatican: Edizioni Musei Vaticani, p. 369-396.
- Ranke, H. 1935. *Die ägyptischen Personennamen*, I. Glückstadt: J. J. Augustin.
- Reeves, N. 2000. *Ancient Egypt — the Great Discoveries: a Year by Year Chronicle*. London: Thames & Hudson.
- Reisner, G. A. 1907. *Amulets*, I. (Catalogue général des antiquités égyptiennes du Musée du Caire. Nos. 5218-6000 et 12001-12527). Le Caire: Imprimerie de l'Institut Français d'Archéologie Orientale.
- Roeder, G. 1924. *Ägyptische Inschriften aus den Staatlichen Museen zu Berlin*, II. Leipzig: J. J. Augustin.
- Sandman, M. 1930. Les statuettes funéraires du Musée de Victoria à Uppsala. *Sphinx*, 22, p. 93-108.
- Schlögl, H. A. & Brodbeck, A. 1990. *Ägyptische Totenfiguren aus öffentlichen und privaten Sammlungen der Schweiz*. Orbis Biblicus et Orientalis, 7. Freiburg; Göttingen: Universitätsverlag; Vandenhoeck & Ruprecht.
- Schneider, H. D. 1977. *Shabtis — an Introduction to the History of Ancient Egyptian Funerary Statuettes with a Catalogue of the Collection of Shabtis in the National Museum of Leiden*, I-III. Leiden: Rijksmuseum van Oudheden.
- Sousa, R. 2017. The Tomb of the Priests of Amun at Thebes: The History of the Find. In: Weiss, L (ed.). *The Coffins of the Priests of Amun: Egyptian Coffins from the 21st Dynasty in the Collection of the National Museum of Antiquities in Leiden*. Papers on Archaeology of the Leiden Museum of Antiquities, 17. Leiden: Sidestone & Rijksmuseum van Oudheden, p. 21-33.
- Stevens, M. 2017. In the Shadow of Coffin Reuse: Reactionary Functions of 21st Dynasty Funerary Papyri. In: *Second Vatican Coffin Conference: 6-9 June 2017. Abstracts*. Vatican: Edizioni Musei Vaticani, p. 71.
- Tait, J. (ed.). 2003. *'Never Had the Like Occurred': Egypt's View of its Past*. London: Routledge.
- Tarasenko, M. 2017. The Third Intermediate Period Coffins in the Museums of Ukraine. In: Amenta, A., Guichard, H. (eds). *Proceedings First Vatican Coffin Conference, 19-22 June 2013*, Vol. II, Vatican: Edizioni Musei Vaticani, p. 529-540.
- Tarasenko, M. 2020. The Burial Assemblage of Nesimüt (Bab 'el-Gasūs, Set A.48): Usurpation or Adaptation? In: Maravelia, A. (ed.). *Quod est Superius est Sicut quod est Inferius: the Cosmic Hypostasis and Earthly/Social Function of Women during Antiquity in Egypt and in the Mediterranean Basin. 2nd Egyptological Conference Organized by the Hellenic Institute of Egyptology, Athens: Mon.10 to Fri. 14 February 2020. Abstracts Book*. Athens, p. 76.
- Tarasenko, M. 2021a. Shabtis from Bab el-Gusus in the museums of Ukraine. In: *ECE IX – Ninth European Conference of Egyptologists. Online Event, 21st — 26th June 2021. Book of Abstracts*. Trieste, p. 39.
- Tarasenko, M. 2021b. The Lot VI of Bab el-Gasus in the Light of the New Archive Documents. In: Sousa, R., Amenta, A., Cooney K. M. (eds). *Bab el-Gasus in Context. Rediscovering the Tomb of the Priests of Amun*. Egitto Antico, 4. Roma; Bristol: "L'Erma" di Bretschneider, p. 263-278.
- von Falck, M.; Fluck C. 2004. *Die Ägyptische Sammlung des Gustav-Lübcke-Museums Hamm*. Bönen: Kettler.
- von Falck, M. 1998. Die ägyptische Sammlung. In: von Falck, M. (ed.). *Stadt Hamm, Gustav-Lübcke-Museum, Führer durch die Sammlungen*. Hamm: Gustav-Lübcke-Museums. S. 22-48.

Mykola O. Tarasenko

DSc, Leading Research Fellow, the Department of the Near and Middle East; A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, Research Fellow, Faculty of Asian and Middle Eastern Studies, University of Oxford, ORCID: 0000-0001-6779-225, niktarasenko@ukr.net; mykola.tarasenko@ames.ox.ac.uk

ON SOME FEATURES OF FUNERARY ASSEMBLAGE OF THE EGYPTIAN PRIESTESS NESMUT

The subject of this paper is the analysis of funerary assemblage of Nesmut, the Egyptian priestess of the 21st Dynasty (her titles are “Mistress of the House, Chantress of Amun, king of the gods”). The burial of Nesmut was discovered in 1891 in the so-called “Second Cache” at Deir al-Bahri, also known as Bāb el-Gusūs (set no. A.48). Inventory that was discovered on the mummy: leather mummy braces, three “napkins”, linen gloves, shale heart scarab, and wax images of the sons of Horus. Inventory that was found near or inside of the coffin: two shabti-boxes, shabtis. Nesmut’s mummy cover is located in the Museum of Antiquities in Cairo (Cairo CG 6007). Her coffin is currently stored in the Odesa Archaeological Museum (OAM) of the National Academy of Sciences of Ukraine (inv. no. 71695). It was part of the so-called Lot VI presented to Russian Empire by Egyptian government in 1893. In 1895, the coffin of Nesmut was sent from Odesa to the Archaeological Museum of St. Volodymyr Kyiv University. In 1959 the coffin of Nesmut was among other objects that were transferred from the State Republican Historical Museum in Kyiv to the OAM. The lid of the coffin with inv. no. OAM 71695 differs in design style from the trunk and has an earlier dating. Structurally, the lid has retained traces of technological processing and fitting the trunk of the later coffin of its namesake. Accordingly, there were two Nesmuts, whose funerary objects were discovered in Bāb el-Gusūs. The burial of Nesmut (II) corresponds to the set no. A.48 by Daressy and it is linked with the coffin trunk no. OAM 71695. Separate objects from Nesmut’s (I) grave goods were adapted for later burials: the lid of her inner coffin was used for the Odesa coffin of Nesmut (II), and the lid of the outer coffin might have been adapted for an anonymous burial from Bāb el-Gusūs set no. A.54 (Swiss lot IX, Neuchâtel, Musée d’Ethnographie, inv. no. Eg. 184) on which the name “Nesmut” preserved in one segment of the lid. The burial of Nesmut was also equipped with two different types of shabtis. It is possible that like the lid of the coffin, part of the shabtis was “usurped” by Nesmut (II) and previously belonged to the burial of her namesake and probably relative, Nesmut (I). It is quite probable, that they were reused and adopted for the burial of new owner together with the shabti-box, since the two of them were found in the set no. A.48. This may prove that during the 21st Dynasty, not only large objects, but also small items of grave goods could be reused.

Key words: Bab el-Gusūs, Nesmut, 21st Dynasty, burial assemblage, coffin, shabti, shabti-boxes, usurpation, adaptation.

References

- Vaniukova, D. V. 2009. Vremia h3w v drevneegipetskoj kulture: k postanovke problemy. In: *Peterburgskie egiptologicheskie chteniia 2007—2008: pamiati O. D. Berleva. K 75-letiiu so dnia rozhdeniia: doklady*. Trudy Gosudarstvennogo Ermitazha, 45, Saint Petersburg: State Hermitage, p. 40-50.
- Vaniukova, D. V. 2018. Vremia na granitse mirov. *Aegyptiaca Rossica*, 6, p. 47-62.
- Vaniukova, D. V. 2019. Ocherchivaia vremia: k voprosu o granitsakh sakralnogo v drevneegipetskoj kulture. In: Morozova, T. E. (ed.). *Graniisy sakralnykh prostranstv*. Kultura Vostoka, 4. Moscow: RGGU, p. 41-58.
- Dzis-Raiko, G. A. (ed.). 1983. *Odesskii arkhologicheskii muzei AN USSR*. Albom. Kyiv: Naukova dumka.
- Donich, S. V. 1941. *Katalog egipetskich pamiatnikov Odesskogo Istoriko-arkheologicheskogo Muzeia*. Odesa. Manuscript at the Manuscript Department of the Scientific Repository at the OAM, manuscript MA SF OAM № 59430.
- Klein, L. C. 2011. *Istoriia arkhologicheskoi mysli*. T. 1. Saint Petersburg: Izd-vo SPbGU.
- Mate, M. E. 1929. Ushebti tsaritsy Khenttaui. *Sbornik egiptologicheskogo kruzhka pri LGU*, 2, p. 26-27.
- Radiievskia, T. M., Sebta, T. M., Sorokina, S. A. 2018a. Dokumenty svidchat: vyvezennia na Zakhid zbirk Kraiovoho muzeiu do i rannoï istorii v Kyievi u 1943—1945 rokakh. *Ukrainskyi arkhohrafichnyi shchorichnyk. Nova seria*, 21/22. Ukrainskyi arkhohrafichnyi zbirnyk, 24/25, p. 799-960.
- Radiievskia, T. M., Sebta, T. M., Sorokina, S. A. 2018b. Z istorii zibrannatsionalnoho muzeiu istorii Ukrainy: peremishchennia na Zakhid ta restytutsiia zbirk u 1943—1948 rr. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho muzeiu istorii Ukrainy*, 3, p. 15-52.
- Romanova, O. O. Stanitsyna, H. O. 2021. *Starodavnii Yehypet u Kyievi: vidobrazhennia na skli (kolektsiia sklianykh fotonehatyviv Naukovoho arkhivu Instytutu arkhelohii NAN Ukrainy*. Kyiv: Insitute of Archaeology of the NAS of Ukraine.
- Sebta, T. M., Tarasenko, M. O., Sorokina, S. O. 2023. The photonegatives of the ancient Egypt collection of the Taras Shevchenko Central Historical Museum: review on the monography by O. O. Romanova and H. O. Stanytsyna. “Ancient Egypt in Kyiv: mirrored on glass (the glass photonegatives collection of the Scientific Archive of the Institute of archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine). Kyiv, 2021”. *Arheologia*, 2, p. 55-97.
- Sorokina, S. A., Zavalna, O. M., Radiievskia, T. M. 2015. Diialnist Muzeiu do- i rannoï istorii v Kyievi u 1942—1943 rr. (za materialamy NMIU). *Arkheologia i fortyfikatsiia Ukrainy. V vseukrainska naukovopraktychna konferentsiia pryurochena 125-i richmytsi zasnuvannia Kamianets-Podilskoho derzhavnoho istorychnoho muzeiu-zapovidnyka. Zbirnyk materialiv. Kamianets-Podilskyyi*, p. 288-295.
- Soshnikov, A. O. 2018. Spetsyfika komplektuvannia yehypetskykh kolektsii muzeiv Kyieva ta Poltav. *Kultura Ukrainy*, 62, p. 180-187.

- Tarasenko, M. O. 2016. Vneshnii sarkofag OAM № 52976 y pogrebalnyi inventar Nesitaudzhatakhet. *Starodavnie Prychornomoria*, XI, p. 517-526.
- Tarasenko, M. O. 2017. Ancient Egyptian antiquities from Bāb el-Gusūs in Odesa (1894–1895): the new archive document. *Shodoznavstvo*, 80, p. 94-134.
- Tarasenko, M. O. 2019. *U poshukakh starozhytnosti z daru khedyva. Davnoiehypetski pamiatnyky XXI dynastii v muzeiakh Ukrainy*. Kyiv: IS NANU.
- Turaev, B. A. 1899. Opisanie egipetskikh pamiatnikov v russkikh muzeiakh i sobraniakh, Ch. V-VI. *Zapiski Vostochnogo otdeleniia Imp. Russkogo arkheologicheskogo obshchestva*, 12, p. 179-217.
- Tsentrallyi, 1941. *Tsentrallyi istorychnyi muzei im. T. H. Shevchenka v m. Kyievi. Korotkyi dovidnyk*. Kyiv: Radianska shkola.
- Chegodaiiev, M. A. 2014. «Vremia prekrasnoe otsov vashikh...». Fenomen arkhazatsii v iskusstve drevnego Egipta. In: Kutsenkov, P. A., Chegodayev, M. A. (eds.). *Original i povtoreniie. Podlinnik, replika, imitatsiia v iskusstve Vostoka*. Moscow: GIL. p. 48-70.
- Altenmüller, H. 2000. Lederbänder und Lederanhänger von der Mumie des Chonsu-maacheru. In: Köpke, W., Schmelz, B. (eds.). *Alt-Ägypten*. (Mitteilungen aus dem Museum für Völkerkunde Hamburg, Neue Folge, 30). Bonn: HoloS, S. 73-112.
- Aston, D. A. 2017. «The Third Cache» — Myth or Reality? In: Jurman, C., Bader, B., Aston, D. A. (eds.). *A True Scribe of Abydos. Essays on First Millennium Egypt in Honour of Anthony Leahy*. (Orientalia Lovaniensia Analecta, 265). Leuven: Peeters, p. 1–26.
- Aston, D. A. 2009. *Burial Assemblages of Dynasty 21-25. Chronology – Typology – Developments*. Contributions to the Chronology of the Eastern Mediterranean, XXI. Wien: Verlag der Österreichische Akademie der Wissenschaften.
- Aubert, J., Aubert, L. 1974. *Statuettes égyptiennes Chaouabtis, Oucheptis*. Paris: Librairie d'Amérique et d'Orient Adrien Maisonneuve.
- Aubert, J. 1976. Les statuettes funéraires de la collection Omar Pacha. *Chronique d'Égypte*, 51, p. 58-71.
- Aubert, L. 1998. *Les statuettes funéraires de la Deuxième Cachette à Deir el-Bahari*. Paris: Cybele.
- Belova, G., Ivanov, S. 2002. The Inner Coffin of Nesy-Mwt from the Priestly Cache of Bab el-Gasus. In: Eldalmy, M., Trad, M. (eds.). *Egyptian Museum Collections around the World. Studies for the Centennial of the Egyptian Museum*, 1. Cairo: Supreme Council of Antiquities, p. 111-118.
- Berlev, O., Hodjash, S. 1998. *Catalogue of the Monuments of Ancient Egypt. From the Museums of the Russian Federation, Ukraine, Bielorrussia, Caucasus, Middle Asia and the Baltic States*. Orbis Biblicus et Orientalis, 17. Freiburg; Göttingen: University Press; Vandenhoeck & Ruprecht.
- Botti, G. 1955. *Le Antichità Egiziane del Museo dell'Accademia di Cortona. Ordinate e descritte*. Firenze: Leo S. Olschki.
- Budge, E. A. W. 1896. *Some Account of the Collection of Egyptian Antiquities in the Possession of Lady Meux of Theobald's Park, Watham Cross*. 2nd Ed. London: Harrison & Sons.
- Chassinat, E. 1909. *La seconde trouvaille de Deir el-Bahari (sarcophages)*, T. I, fasc. 1. (Catalogue Général des antiquités égyptiennes du Musée du Caire. Nos. 6001-6029). Le Caire: Imprimerie de l'Institut Français d'Archéologie Orientale.
- Cooney, K. M. 2017. Coffin Reuse: Ritual Materialism in the Context of Scarcity. In: Amenta, A., Guichard, H. (eds.). *Proceedings First Vatican Coffin Conference, 19–22 June 2013*, Vol. II, Vatican: Edizioni Musei Vaticani, p. 101-112.
- Cooney, K. M. 2018. Coffin Reuse in the 21st Dynasty: A Case Study of the Coffins in the Rijksmuseum van Oudheden. In: Weiss, L. (ed.). *The Coffins of the Priests of Amun: Egyptian Coffins from the 21st Dynasty in the Collection of the National Museum of Antiquities in Leiden*. Papers on Archaeology of the Leiden Museum of Antiquities, 17. Leiden: Sidestone & Rijksmuseum van Oudheden, p. 69-96.
- Cooney, K. M. 2019. Patterns of Coffin Reuse from Dynasties 19 to 22. In: Strudwick, H., Dawson, J. (eds.). *Ancient Egyptian Coffins: Past — Present — Future*. Oxford; Philadelphia: Oxbow Books, p. 96-108.
- Daressy, G. 1896. Contribution à l'étude de la XXI^e dynastie égyptienne, *Revue archéologique*, 28, no. 3 (Janvier-Juin), p. 72-90.
- Daressy, G. 1900. Les sépultures des prêtres d'Ammon à Deir el-Bahari. Appendice I, Plan et coupe de la cachette de Deir el-Bahari. Appendice II, Disposition des cercueils dans la cachette. *Annales du Service des Antiquités de l'Égypte*, 1, p. 141-148.
- Daressy, G. 1907. Les cercueils des prêtres d'Ammon (deuxième trouvaille de Deir el-Bahari). *Annales du Service des Antiquités de l'Égypte*, 8, p. 4-38.
- Dautant, A., Escobar Clarós, D. M. A., Jamen, Fr. 2017. Distribution and Current Location of the French Lot from the Bab el-Gasus Cache. In: Amenta, A.; Guichard, H. (eds.). *Proceedings First Vatican Coffin Conference, 19-22 June 2013*, Vol. I, Vatican: Edizioni Musei Vaticani, p. 129-136.
- de Araújo, L. M. 2003. *Estatuetas Funerárias Egípcias da XXI Dinastia*. Lisboa: Fundação Calouste Gulbenkian; Fundação para a Ciência e a Tecnologia.
- Gabolde, M. 1990. *Catalogue des antiquités égyptiennes du Musée Joseph Déchelette*. Roanne: Musée Joseph Déchelette.
- Gama-Rolland, C. A. 2015. *Os servidores funerários do Museu Nacional do Rio de Janeiro: catálogo e interpretação*. Saarbrücken: Novas edições Acadêmicas, ein Imprint der Omni Scriptorum.
- Habachi, L. 1958. Clearance of the Tomb of Kherurf at Thebes (1957–1958). *Annales du Service des Antiquités de l'Égypte*, 55, p. 325-350.
- Jamen, Fr. 2012. *La société thébaine sous la XXI^e dynastie (1069–945 avant J.-C.)*, I–II. PhD Diss. Lyon.
- Kitchen, K. A. 1990. *Catálogo da Coleção do Egipto Antigo existente no Museu Nacional, Rio de Janeiro / Catalogue of the Egyptian Collection in the National Museum, Rio de Janeiro*, I–II. Warminster: Aris & Phillips Ltd.
- Küffer, A., Siegmann, R. 2007. *Unter dem Schutz der Himmelsgöttin. Ägyptische Särge, Mummen und Masken in der Schweiz*. Zürich: Chronos.
- Lieblein, J. 1892. *Dictionnaire de noms hiéroglyphiques publié d'après les monuments égyptiens. Supplément*. Leipzig: Brögger; Christie and J. C. Hinrichs.

- Lipińska, J. 1993-1994. Bab el-Gusus. Cache-Tomb of the Priests & Priestesses of Amen. *Kemet*, 4, p. 48–59.
- Mogensen, M. 1918. *Inscriptions Hiéroglyphiques du Musée National de Copenhague*. Copenhague: Høst.
- Naguib, S.-A. 1985. *Funerary Statuettes*. CAA, Etnografiosjk Museum, Oslo, Fasc. 1. Mainz am Rhein: Philipp von Zabern.
- Naguib, S.-A. 1990. *Le Clergé Féminin d'Amun Thébain à la 21e Dynastie*. *Orientalia Lovaniensia Analecta*, 38. Leuven: Peeters.
- Niwiński, A. 1984. The Bab El-Gusus Tomb and the Royal Cache in Deir El-Bahri. *The Journal of Egyptian Archaeology*, 70, p. 73-81.
- Niwiński, A. 1988. *21st Dynasty Coffins from Thebes. Chronological and Typological Studies*. Theben, 5. Mainz am Rhein: Philipp von Zabern.
- Niwiński, A. 1989. *Studies on the Illustrated Theban Funerary Papyri of the 11th and 10th Centuries B. C.* *Orbis Biblicus et Orientalis*, 86. Freiburg; Göttingen: University Press; Vandenhoeck & Ruprecht.
- Petrie, W. M. F. 1935. *Shabtis. Illustrated by the Egyptian Collection in University College, London*. London: University College; Bernard Quaritch.
- Prada, L. 2017. A Contribution to the Textual and Iconographical Study of Embossments from Third Intermediate Period Mummy Braces, Chiefly from the Bab el-Gasus Cache and Now in the Cairo Museum. In: Amenta, A.; Guichard, H. (eds). *Proceedings First Vatican Coffin Conference, 19–22 June 2013*, Vol. I, Vatican: Edizioni Musei Vaticani, p. 369-396.
- Ranke, H. 1935. *Die ägyptischen Personennamen*, I. Glückstadt: J. J. Augustin.
- Reeves, N. 2000. *Ancient Egypt — the Great Discoveries: a Year by Year Chronicle*. London: Thames & Hudson.
- Reisner, G. A. 1907. *Amulets*, I. (Catalogue général des antiquités égyptiennes du Musée du Caire. Nos. 5218-6000 et 12001-12527). Le Caire: Imprimerie de l'Institut Français d'Archéologie Orientale.
- Roeder, G. 1924. *Ägyptische Inschriften aus den Staatlichen Museen zu Berlin*, II. Leipzig: J. J. Augustin.
- Sandman, M. 1930. Les statuettes funéraires du Musée de Victoria a Uppsala. *Sphinx*, 22, p. 93-108.
- Schlögl, H. A. & Brodbeck, A. 1990. *Ägyptische Totenfiguren aus öffentlichen und privaten Sammlungen der Schweiz*. *Orbis Biblicus et Orientalis*, 7. Freiburg; Göttingen: Universitätsverlag; Vandenhoeck & Ruprecht.
- Schneider, H. D. 1977. *Shabtis — an Introduction to the History of Ancient Egyptian Funerary Statuettes with a Catalogue of the Collection of Shabtis in the National Museum of Leiden*, I–III. Leiden: Rijksmuseum van Oudheden.
- Sousa, R. 2017. The Tomb of the Priests of Amun at Thebes: The History of the Find. In: Weiss, L. (ed.). *The Coffins of the Priests of Amun: Egyptian Coffins from the 21st Dynasty in the Collection of the National Museum of Antiquities in Leiden*. *Papers on Archaeology of the Leiden Museum of Antiquities*, 17. Leiden: Sidestone & Rijksmuseum van Oudheden, p. 21-33.
- Stevens, M. 2017. In the Shadow of Coffin Reuse: Reactionary Functions of 21st Dynasty Funerary Papyri. In: *Second Vatican Coffin Conference: 6–9 June 2017. Abstracts*. Vatican: Edizioni Musei Vaticani, p. 71.
- Tait, J. (ed.). 2003. *'Never Had the Like Occurred': Egypt's View of its Past*. London: Routledge.
- Tarasenko, M. 2017. The Third Intermediate Period Coffins in the Museums of Ukraine. In: Amenta, A., Guichard, H. (eds). *Proceedings First Vatican Coffin Conference, 19–22 June 2013*, Vol. II, Vatican: Edizioni Musei Vaticani, p. 529-540.
- Tarasenko, M. 2020. The Burial Assemblage of Nesimūt (Bab 'el-Gasūs, Set A.48): Usurpation or Adaptation? In: Maravelia, A. (ed.). *Quod est Superius est Sicut quod est Inferius: the Cosmic Hypostasis and Earthly/Social Function of Women during Antiquity in Egypt and in the Mediterranean Basin*. *2nd Egyptological Conference Organized by the Hellenic Institute of Egyptology, Athens: Mon.10 to Fri. 14 February 2020. Abstracts Book*. Athens, p. 76.
- Tarasenko, M. 2021a. Shabtis from Bab el-Gusus in the museums of Ukraine. In: *ECE IX – Ninth European Conference of Egyptologists. Online Event, 21st – 26th June 2021. Book of Abstracts*. Trieste, p. 39.
- Tarasenko, M. 2021b. The Lot VI of Bab el-Gasus in the Light of the New Archive Documents. In: Sousa, R., Amenta, A., Cooney K. M. (eds). *Bab el-Gasus in Context. Rediscovering the Tomb of the Priests of Amun*. *Egitto Antico*, 4. Roma; Bristol: "L'Erma" di Bretschneider, p. 263-278.
- von Falck, M.; Fluck C. 2004. *Die Ägyptische Sammlung des Gustav-Lübcke-Museums Hamm*. Bönen: Kettler.
- von Falck, M. 1998. Die ägyptische Sammlung. In: von Falck, M. (ed.). *Stadt Hamm, Gustav-Lübcke-Museum, Führer durch die Sammlungen*. Hamm: Gustav-Lübcke-Museums. S. 22-48.